

MODERNIZACIJSKI PROCESI I OBLICI TERITORIJALNE PRIPADNOSTI

Boris Banovac

Pedagoški fakultet, Rijeka

UDK 316.42:316.334.52

316.334.52(497.5-3 Istra)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 8. 1. 1997.

U prvom dijelu rada razmatraju se teorijski aspekti ovog odnosa modernizacije i teritorijalne pripadnosti. Sve veće ubrzanje modernizacijskih procesa koje je izazvano tehnološkim napretkom dovodi do brisanja veza između pojedinca i teritorija, što se posebno iskazuje u procesu "globalizacije". Deteritorijalizacija socijalne pripadnosti i identiteta potiče mobilizacijske procese na suprotnim osnovama. Afirmacija subnacionalnih – regionalnih i lokalnih – identiteta odvija se u novom socijalnom, kulturnom i političkom okruženju, što dovodi do novih oblika teritorijalne pripadnosti. Drugi dio rada predstavlja prikaz rezultata istraživanja regionalne mobilizacije u Istri. U središtu autorove pozornosti jesu osnovne dimenzije regionalne pripadnosti. Rezultati istraživanja upućuju na izraženu teritorijalnu vezanost na regionalnoj razini, ali to ne znači istodobno i proširenost radikalnih oblika regionalizma. Kad je riječ o strukturnim obilježjima regionalizma u Istri, istraživanje ukazuje na slojevitost i kompleksnost ove pojave, u kojoj su na nerazdvojen način isprepleteni tradicionalni i moderni elementi.

Na samom početku rasprave o odnosu modernizacije i oblika teritorijalne pripadnosti potrebno je ukazati na jedno ograničenje pojmovne naravi. Ono se odnosi na pojam teritorijalne pripadnosti. Radi se, naime, o tome da element teritorijalnosti nema u sociološkoj tradiciji dominantan značaj u određivanju socijalne pripadnosti. Teritorij se shvaća najčešće kao fizička pretpostavka uspostavljanja društvenosti. On nije neposredni čimbenik socijalne vezanosti i identifikacije, već ima pretežno simbolički značaj u uspostavljanju društvenih odnosa. Pod pojmom "teritorijalne pripadnosti" najčešće se podrazumijeva samo jedna dimenzija pripadnosti zajednici, naciji ili društvu koja je posredovana kulturom. "Primordijalna" veza čovjeka i teritorija smatra se posebnim obilježjem predmodernog, predindustrijskog društva, dok bi ona s modernizacijom društva trebala gubiti na značenju. U konceptu zajednice koji usvaja moderna sociologija teritorij ima drugorazredno značenje, a sociološka

tradicija tek usput dodiruje ovu temu. Na to su zasigurno utjecale "objektivne" tendencije društvenog razvoja, ali i dominantna "subjektivna" usmjerenja u modernoj sociologiji. Danas se, čini se, događa upravo suprotno – teritorijalna dimenzija dobiva sve veću važnost u razvojnim procesima društvenosti.

Modernizacijski procesi nastaju ponajprije kao procesi transformacije predindustrijskog u industrijsko društvo. Glavnu okosnicu odvijanja ovih promjena u tijeku 19. i početkom 20. st. predstavljaju moderni grad i nacionalna država – grad kao industrijsko središte, a nacionalna država kao glavni čimbenik društvene integracije. Istodobno, u ovoj fazi razvoja grad i država predstavljaju i glavne moderne oblike teritorijane pripadnosti i identifikacije i kao takvi omogućuju prevladavanje predmodernih identiteta zasnovanih na krvnim vezama i lokalnoj pripadnosti ruralnog tipa. To je situacija na koju se odnosi Mumfordova slika "paleotehničkog raja" – primitivnog oblika industrijalizacije u kojem se vodi računa isključivo o povoljnom industrijskom smještaju (Mumford, 1988:452).

Procesi modernizacije koji se odvijaju u prvoj polovici 20. stoljeća, kako na Zapadu tako i na Istoku, pokazuju tendenciju brisanja veza između teritorija i ljudi. Čini se da su se ovi procesi posljednjih desetljeća intenzivirali. Modernizatorske tendencije stvaranja svjetskog tržišta, globalnih komunikacijskih sustava i tehnološke suradnje na međunarodnom planu vodile su sasvim logično k integrativnim procesima u kulturi (Poche, 1992:129). Univerzalne vrijednosti koje nastaju na toj osnovi (ljudska prava, demokratske vrijednosti, zaštita planeta) ne moraju imati nikakav oslonac u teritorijalnoj dimenziji. U tom smislu se može govoriti o deteritorijalizaciji socijalne pripadnosti i identiteta.

Istodobno, unutar horizonta razvijenog svijeta danas smo svjedoci društvene mobilizacije na suprotnim osnovama. Procesima ekonomske, političke i kulturne globalizacije suprotstavljaju se suprotni trendovi: obnavljanje i rekonstrukcija različitih užih oblika teritorijalne identifikacije, što je povezano s ekonomskim, političkim ili kulturnim zahtjevima na nacionalnim i subnacionalnim razinama. Na taj se način element teritorijalnosti vraća u razmatranje, i to na višestruki način. Izvore proturječnosti treba tražiti upravo u načinu odvijanja procesa "globalizacije". On je zasnovan na "hiperideologiji" napretka (Poche, 1992: 131), čija je integrativna moć izrazito velika. Dokaz tome jest činjenica da ideja napretka presijeca različite političke sustave i različite svjetove (Prvi, Drugi, Treći). Pri tome, odlučan je utjecaj tehnologije čiji razvoj ruši prostorne, socijalne i kulturne granice. Razvoj komunikacijske tehnologije omogućio je stvaranje "planetarne agore na kojoj je čovjek suvremenik svih događaja iz svih vremena" (Larochelle, 1992:157). Globalizacija se na taj način predstavlja kao "de-teritorijalizacija" jer se u modernom društvu otvaraju nove mogućnosti djelovanja koje ne moraju imati nikakve veze s teritorijalnim elementom.¹

1

O društvenim, političkim i kulturnim posljedicama najnovijih tehnoloških rješenja na području komunikacija (kao što je npr. Internet) možemo za sada samo nagađati, ali je sigurno da su modeli socijalnog života koji su se održavali na temelju komunikacijske izolacije (tzv. "željezna zavjesa") danas mogući samo u rezidualnom obliku.

Istodobno, procesi modernizacije i globalizacije predstavljaju glavni izvor krize društvenog razvoja. Naime, globalizacija se ne odvija u socijalnom zrakopraznom prostoru već predstavlja integrativni proces u kojem dolazi do povezivanja različitosti (Featherstone, 1990). Arnason također smatra da globalizacija nije oblik društvene homogenizacije već prije novi okvir za društvenu diferencijaciju (Arnason, 1990). Problem je u tome što je iz ovih procesa "ispražnjen" njihov konkretni sadržaj, a oni su postali sami sebi svrhom.

Kriza o kojoj je riječ ima vremensku (temporalnu) i prostornu dimenziju. Temporalna dimenzija ogleđa se ponajprije u sve većem raskoraku između ekonomsko-tehnološkog napretka i brzine promjena u kulturno-simboličkoj sferi društva. Kako pokazuje Douglas Kellner, identifikacijski procesi u modernom društvu bitno se razlikuju u odnosu na tradicionalna društva. U tradicionalnim društvima identitet je bio fiksiran, čvrst i stabilan. On je predstavljao funkciju predodređenih društvenih uloga, mitova i religijskih sankcija kojima je bilo određeno mišljenje i ponašanje članova grupe. U modernom društvu identitet postaje pokretljiviji, višestruk, više osoban i podložan promjenama (Kellner, 1992: 141). Međutim, vrtoglavo ubrzanje procesa u proizvodnoj sferi uvjetovano prelaskom s rigidnih mehaničkih sustava na fleksibilne sustave zasnovane na elektronici i informatici, u potpunom je neskladu s usporenim procesima "rekonstrukcije" kolektivnih identiteta, društvenih zajednica i kultura. U tako stvorenom vremenskom raskoraku nestaju sva obilježja tradicionalnog života, bivaju potkopane same osnove društvenih zajednica, a prevladava atomizacija, socijalna usamljenost i raspad tradicionalnih identiteta. S druge strane, danas postaje sve izvjesnije da kulturno-simbolička sfera društvenosti pruža mnogo jači otpor procesima globalizacije nego što se mislilo.² Colin N. Williams na primjeru Velsa pokazuje kako su ovi procesi "erozije" etno-regionalnih identiteta istodobno praćeni jačanjem regionalnih pokreta (Williams, 1992:115-128).

Prostorna dimenzija krize ima različite aspekte. Ekološka kriza je možda najdramatičniji aspekt prostorne devastacije. Ali u kontekstu analize integrativnih procesa i socijalne pripadnosti posebno mjesto pripada političkom aspektu krize, koji u prvi plan postavlja odnos (nacionalne) države i društva. Kriza državnosti izražava se na različite načine. Ponekad se ona iskazuje u obliku slabljenja ili kraha simboličkog statusa države. To se dogodilo s kolonijalnim metropolama nakon antikolonijalnih revolucija, a na još radikalniji način se kriza državnosti očitovala u bivšim socijalističkim sustavima. Ideološka fragmentacija i nemogućnost nasilne državno-partijske dominacije nad sve složenijom društvenom strukturom dovele su do situacije potpune anomalije i konačnog raspada sustava.

Drugi mogući oblik očitovanja ove krize jesu protesti pojedinih socijalnih grupa protiv preuzimanja funkcija civilnog društva od strane države. Ovi protesti se

2

To potvrđuju i pokušaji stvaranja novih nacionalno-kulturnih modela kao što su bili oni u socijalističkim zemljama. U svim slučajevima raspada "socijalističkih federacija" tradicionalna kultura se pokazala iznimno otpornom.

mogu odnositi na različita pitanja: simbole, lingvistička ili kulturna pitanja, na upravljanje privredom. U uvjetima modernog društva, čije je bitno obilježje demokratizacija političkih odnosa, odnos države i društva postaje transparentniji i potiče daljnje zahtjeve za demokratizacijom i decentralizacijom odlučivanja. Oспорavanje takve interesne segmentacije društva samo zaoštrava društvene sukobe i u konačnici dovodi do oспорavanja državnog legitimiteta.

Na subnacionalnoj razini oспорavanje državnog legitimiteta odvija se najčešće na dva načina. Prvi čine zahtjevi manjinskih etničkih grupa, što se često iskazuje odbijanjem nadležnosti i prava nacionalne države na osnovi drugog identiteta. Pri tome se najčešće radi o pozivanju na nacionalni identitet susjedne države. Drugi aspekt predstavljaju regionalistički i etnoregionalistički pokreti koji oспорavaju značaj jedinstvenog karaktera nacionalne države u odnosu na ostale infra-nacionalne i sub-državne identitete. Po mišljenju T. Huegline "jakobinske institucije" moderne države koje su nastale prije 200 godina ne mogu se nositi s kompleksnim političkim i gospodarskim strukturama suvremenog društva. To posebno dolazi do izražaja u uvjetima oskudice resursa, granica rasta, ograničenih mogućnosti širenja globalnog i nacionalnog tržišta. Regionalizam se javlja kao odgovor na zastarjelost političkih institucija koje žrtvuju regionalne interese u pokušaju maksimizacije nacionalnih interesa. U tom smislu regionalizam bi trebalo shvatiti kao "autentični dio modernizacije, a ne kao njezino odbacivanje" (Hueglin, 1989:213-214).

Sukladno modelu međuzavisnosti, afirmacija lokalnih vrijednosti, etničkih posebnosti, ponekad i gotovo "tribalističkih" mentaliteta, gospodarskog i političkog zatvaranja u subnacionalne teritorijalne jedinice može se shvatiti kao reakcija na destrukciju teritorijalnih osnova zajednice, tradicionalnih vrijednosti, tehnološku standardizaciju. Ovo je zasigurno jedan od razloga što univerzalističke ideje (kao što su različite varijante komunizma, uključujući i onaj kršćanski) nisu nikada uspjevale do kraja reducirati identifikaciju ljudi s teritorijem. Pod pritiskom takvih ideja različiti povijesni oblici teritorijalne pripadnosti samo su fragmentirani, ali njihov simbolički značaj nije oslabljen (Strassoldo, 1992:27-30). Krajem 20. stoljeća događa se nešto slično s pozivanjem na ideju "svjetskog društva". U svim ovim slučajevima, kako navodi I. Duchacek, teritorijalna se identifikacija pokazala snažnijom od bilo koje ideje "transnacionalnog bratstva" (Duchacek, 1986:36). To je posebno izraženo u slučaju "proleterskog internacionalizma", koji je u svom empirijskom izdanju svugdje bio zatvoren u državne, što znači nacionalne i teritorijalne okvire. Na tu međuzavisnost deterritorijalizacije i reafirmacije teritorijalne identifikacije smjera i G. Larochele kad kaže: "Predodžba o 'globalnom selu' vrijedi samo dok globalno ne izbriše selo" (Larochele, 1992:160).

Obnovljeni i rekonstruirani oblici teritorijalne vezanosti i identiteta nisu istovjetni onima iz prošlosti. Tehnološki razvoj, prometna povezanost i masovni mediji u velikoj su mjeri oslobodili čovjeka od primordijalne vezanosti za uži zavičaj. Obnovljeni identiteti lokalnog i regionalnog karaktera danas su više uvjetovani

slobodnim izborom i djelovanjem idividualnih i kolektivnih socijalnih aktera. U tome treba tražiti i razloge šarolikosti etničko-teritorijalne mobilizacije u suvremenim uvjetima.

NOVI LOKALIZAM

Za "novi lokalizam" o kojem govore autori poput R. Strassolda važni su racionalni aspekti kao što je "relativna homogenost političke subkulture koja omogućava veću funkcionalnost javnih institucija i usluga" (Strassoldo, 1992:18-19), kao i ekonomska organizacija koja će na lokalnoj i regionalnoj razini omogućiti veću dinamičnost. Sintagma "novi lokalizam" predstavlja jedan od novih oblika političke fragmentacije, a uvjetovan je tromeošću tradicionalnih oblika vlasti koji više nisu u stanju na adekvatan način odgovoriti na probleme suvremenog društva. Radi se o vrlo različitim grupama koje se organiziraju na dobrovoljnoj i poluprofesionalnoj osnovi radi rješavanja problema lokalnog karaktera (uređenje i održavanje okoliša, rješavanje pitanja u svezi s odgojem i obrazovanjem itd.). H. Teune naglašava važnost novih komunikacijskih tehnologija u učvršćivanju "novog lokalizma". Prema njegovu mišljenju, ove tehnologije omogućuju interesno povezivanje lokalnih jedinica iz različitih država i mogu dovesti do oblika nadnacionalne integracije koji predstavljaju izazov nacionalnoj državi, jer se "neki gradovi i regije mogu proglasiti otvorenima prema svijetu" (H. Teune, 1992:112). Navedeni oblici vezanosti ljudi uz teritorij bitno su različiti od tradicionalne pripadnosti koja je bila ekskluzivnog karaktera i predstavljala gotovo prirodnu vezanost čovjeka uza zemlju.

REGIONALIZAM, ETNOREGIONALIZAM I MOBILIZACIJA PERIFERIJE

Sve to upućuje na zaključak da se reafirmacija teritorijalnosti do koje dolazi krajem dvadesetog stoljeća ne može objasniti unutar konceptualnog okvira tradicionalnih teorija. Danas su istodobno na djelu proturječni procesi globalizacije i fragmentacije. U sklopu ovih proturječnih tendencija dolaze do izražaja različiti oblici socijalne identifikacije. Čini se da element teritorijalnosti igra posebnu ulogu upravo u onim procesima koji se pojavljuju u najdramatičnijim oblicima, kao što su npr. preporod etničkih i nacionalnih identiteta i regionalizam. Ovi oblici su u suvremenim uvjetima isprepleteni i najčešće ih nije moguće analizirati odvojeno jedne od drugih.

Na empirijskoj razini moguće je razlikovati tri osnovna tipa društvenih sukoba na teritorijalnoj osnovi. Prvi tip predstavljaju sukobi između nacionalne države i nacionalnih manjina. Ovaj tip sukoba najčešće nema posebno naglašenu teritorijalnu dimenziju budući da su u prvom planu upotreba vlastitog jezika i pravna zaštita manjine. Sa stajališta države ovi nacionalni entiteti redovito nisu sporni jer postoje države u kojima oni predstavljaju većinsku grupu. Samo je

pitanje opsega u kojem će se priznati prava nacionalnih manjina. Teritorijalna dimenzija dolazi do izražaja u slučajevima eventualne secesije, kao primjerice u slučaju Quebeca.

Drugi tip sukoba jesu oni u kojima etničke grupe traže priznavanje zasebnog etničkog i nacionalnog identiteta. To su etnonacionalistički pokreti u užem smislu. Traži se priznanje od države, ali i od vlastite grupe. U takvim slučajevima teritorijalna dimenzija ima značajnu ulogu i često simbolički, gotovo mitski karakter. Teritorij je referentni okvir u kojem se nalaze povijesna obilježja vlastitog identiteta, ali i značajni element u koncipiranju buduće političke autonomije, odnosno secesije.

U trećem tipu sukoba naglašena je upravo teritorijalna dimenzija, dok etničko-nacionalna može imati sekundarni značaj. Glede toga D. Gerdes (1995:29) navodi tri temeljne karakteristike regionalizma: 1. prostorna homogenost – utvrđena na temelju fizičko-geografskih, historijsko-kulturnih, ekonomskih i/ili političkih kriterija; 2. razgraničenje nekog prostora u odnosu na neku nadređenu prostornu cjelovitost; 3. alternativno načelo oblikovanja predodžbi države i društva. R. Sturm međutim naglašava da regije jasno ne omeđuju ni dimenzija prostora niti referencije identiteta neke veće grupe ljudi, već politički i društveno relevantnim postaju tek onda kad ih, s jedne strane, većina njihovih stanovnika prizna za kategoriju "svijeta života" i, s druge strane, kada to priznanje za sobom "povuče" značajne društvene posljedice (R. Sturm, 1995:11).

Regionalizam shvaćamo kao ideologiju i pokret koji se poziva na subnacionalne identitete, a zastupa preraspodjelu državne moći na razini regija (anti-centralizam). U ideološkom smislu regionalizam može poprimiti različita usmjerenja: od tradicionalnih i konzervativnih do radikalno lijevih. Kao nastojanje da se uspostavi kontrola nad socijalnim, ekonomskim političkim i kulturnim procesima u regiji, regionalizam ima tradicionalne korijene (devolucijski procesi). Međutim u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata postaje sastavnim dijelom programa europskih stranaka lijevog usmjerenja koje se zalažu za samoupravnu orijentaciju. Danas u brojnim slučajevima prevladava ponovno tradicionalističko usmjerenje (npr. "legistički" pokreti u Italiji). Kao što ističe J. Loughlin, regionalistički pokreti odražavaju ambivalentnost koja postoji u okviru tradicionalnih podjela na ljevicu i desnicu u političkom životu. Zastupnici regionalizma mogu biti usmjereni na "umjerene" zahtjeve, kao što je razvojna ili kulturna afirmacija regije uz održavanje lojalnosti spram nacionalne države, ili mogu biti "radikali" i zastupati separatističke ideje u spektru od krajnje desnice do krajnje ljevice.³ Iz ovoga proizlazi da tradicionalne ideološke podjele nisu određujuće za regionalističke pokrete, već ključno značenje ima upravo teritorijalna dimenzija društvenosti. Zajednička obilježja svih regionalnih pokreta i političkih stranaka jesu: identifikacija s određenim dijelom teritorija i zahtjevi upućeni prema centru (decentralizacija).

3

Vidjeti o tome: J. Loughlin "Nation, State and Region in Western Europe", referat na skupu "Peripheral Regions and European Integration", Quinns University Belfast, 23. i 24. ožujka 1993.

Iako neki autori nastoje razdvojiti etnonacionalnu mobilizaciju od regionalizma (W. Connor), ili teritorijalnu dimenziju od etničke (A. D. Smith), u stvarnosti su granice među njima vrlo maglovite. W. Connor piše kako je "opisivanje etnonacionalnih pokreta kao 'regionalizma' posebno štetno jer ... regionalizam ... je imao tendenciju nestajanja kako je modernizacija sve čvršće povezivala segmente države" (Connor, 1977:39). Dva su osnovna razloga zbog kojih Connor odbacuje upotrebu pojma "regionalizam" u objašnjavanju etnonacionalne mobilizacije: 1. modernizacija potiče etnonacionalnu mobilizaciju a ukida regionalnu rascjepkanost; 2. regionalizam, prema njemu, treba shvatiti kao predmodernu pojavu, te pojam regionalizma primijenjen na etnički *revival* sugerira njegovu historijsku zaostalost. Connorova distinkcija počiva na pretpostavci da etnonacionalizam uključuje separatizam, a regionalizam se zaustavlja na zahtjevima za autonomijom. S druge strane, C. H. Williams smatra da postoji jasna razlika između "teritorijalnog" i "etničkog" separatizma:

"Prvi se zasniva na prostornoj specifičnosti potencijalno nezavisne jedinice. To može uključiti i druge varijable kao što su jezik, zajednička povijest, religija, ali glavni argument za odvajanje je stvama ili zamišljena udaljenost od dominantnog središta. Etnički separatizam počiva na kulturnoj specifičnosti jedinice, dok nacionalistički vođe kao glavni argument za nezavisnost navode strukturalnu diskriminaciju koju provodi dominantna kulturna grupa u državi" (Williams, 1982:118-119).

Na temelju Connorova koncepta etnonacionalizma, A. Melluci i M. Diani predlažu tipologiju pokreta koja uključuje četiri glavne varijante. Koncept etnonacionalizma može poslužiti u istraživanju mobilizacijskih procesa samo u slučajevima kada postoji: a) jasno određeni etnički identitet grupe u smislu jasnog kulturnog određenja i snažne kolektivne pripadnosti te b) težnja za političkom kontrolom nad teritorijem. Od spomenute situacije treba razlikovati slučajeve teritorijane mobilizacije na neetničkoj osnovi, ali i situacije etničke mobilizacije na neteritorijalnoj osnovi te pokrete koji se ne zasnivaju na etnicitetu niti teže kontroli na određenom teritoriju. Shematski bi se položaj etnonacionalizma mogao prikazati u sljedećem koordinatnom sustavu (Mellucci & Diani, 1983:21):

		TERITORIJI	
		DA	NE
ETNICITET	DA	Etnonacionalizam	Simbolički etnicitet
	NE	Regionalizam	Netetnički/neteritorijalni pokreti

Nasuprot tome, drugi autori ističu povezanost etničkih i regionalističkih pokreta. S. Berger, analizirajući bretonski primjer u Francuskoj, navodi kako su "etničke organizacije zapravo predstavljale masovnu osnovu za regionalistički pokret" (S. Berger, 1977:164-5). M. J. Esman s pravom naglašava da su regionalni zahtjevi bili uspješno iskorišteni samo u slučajevima gdje su bili povezani

s etničkom osnovom. U slučajevima gdje takva osnova ne postoji, ona se nastoji iskonstruirati. Time se, po Esmanu, postižu dvije stvari: prvo, regionalne zahtjeve lakše je legitimirati prema van; drugo, lakše je ostvariti mobilizaciju unutar regije (Esman, 1977:377). Na razlici između etniciteta i regionalizma inzistiraju uglavnom oni koji prihvaćaju kulturne aspekte etniciteta a odbacuju projekte političke autonomije, kao i oni koji se zalažu za regionalne interese, ali smatraju da je nepotrebno naglašavati etnička obilježja jer ona imaju predmoderni karakter.

Pojam etnoregionalizma podržavaju Hechter i Levi (1979). Oni govore o etnoregionalizmu kao jedinstvenoj pojavi. Prema njima, etničko-regionalni pokreti po definiciji su pokreti koji formuliraju regionalne zahtjeve na temelju etničkih razlika i specifičnosti. Osnovna razlika između etnoregionalizma i drugih oblika regionalizma bila bi, prema ovom shvaćanju, u tome što su ovi posljednji utemeljeni na materijalnim zahtjevima, dok "etničke razlike proizlaze iz pripisivanja značenja i časti jezičnim, religijskim ili fenotipskim indikatorima" (Hechter i Levi, 1979:262). Prema tome, etnoregionalistički pokreti su pokreti koji imaju dvostruki karakter: s jedne strane predstavljaju afirmaciju kulturne različitosti i kulturnih posebnosti, a s druge regionalistički zahtjevi imaju materijalnu osnovu. Ovakvo određenje etnoregionalizma je u osnovi Hechterova koncepta unutarnjeg kolonijalizma i kulturne podjele rada.

U D. Horowitzu je⁴ također prisutna teritorijalna i neteritorijalna dimenzija etničkog sukoba. Međutim ono što daje dinamički karakter njegovu modelu jest varijabla socijalnog statusa koja povezuje ove dimenzije. U teritorijalnoj dimenziji najvažniji je odnos između nacionalističke regije i nacionalne države. Horowitz na temelju ovih elemenata ističe četiri glavne kombinacije teritorijalnih i socijalnih elemenata (Horowitz, 1985:258):

1. Regija je slabije razvijena nego druge regije u državi; najvažnija etnička grupa ima niži status od drugih etničkih grupa u društvu.
2. Regija je razvijenija od drugih regija; najvažnija etnička grupa u regiji ima niži status od drugih.
3. Regija je nerazvijenija; dominantna etnička grupa ima viši status.
4. Regija je razvijenija; etnička grupa ima viši društveni status.

Prema Horowitzu, svaka će od ovih kombinacija u slučaju etničke mobilizacije profilirati socijalne karakteristike i zahtjeve pokreta. Radikalnije zahtjeve treba očekivati u prva dva slučaja. U slučajevima gdje većinska etnička grupa ima razmjerno visok status može se očekivati etnička mobilizacija samo ako postoje realni izgledi za uspješan ishod (secesija) i ako ekonomski troškovi nisu

4

Vidjeti: D. L. Horowitz 1985. *Ethnic Groups in Conflict*, Berkeley: University of California Press, str. 229-288.

previsoki. Horowitz ističe da svaka od ovih kombinacija može generirati nacionalizam i secesiju, ali socijalna dinamika nacionalizma ovisi o obrascu socijalnih čimbenika.

Društvena empirija dosad nije potvrdila Connorovu tezu o iščeznuću značaja regionalizma poradi modernizacijskih procesa u suvremenim društvima. Upravo suprotno, u objašnjavanju mobilizacijskih procesa u suvremenim društvima korisniji su oni koncepti koji regionalizam shvaćaju kao odgovor na krizu modernizacijskih procesa, koja je uzrokovana posvemašnjom centralizacijom na kulturnom, političkom i gospodarskom polju. U tom kontekstu i pojam etnoregionalizma otvara nove interpretativne mogućnosti socijalne (posebno etničke) mobilizacije budući da naglašava prostornu i teritorijalnu dimenziju koju pojam etnonacionalizma prigušuje. Jasno razgraničenje između regionalne i etnonacionalne mobilizacije moguće je samo na idealno-tipskoj razini, dakle u metodološkom smislu. Na empirijskoj razini ove se pojave isprepleću u mnoštvu pojedinačnih slučajeva. Kao što ističe M. Keating, "regionalni politički pokreti moraju istodobno igrati na različite karte regionalizma, i napetosti koje iz toga proizlaze često su izvor njihove slabosti" (M. Keating, 1988:9). Separatizam zastupaju tek neki od pokreta, drugi traže "utočište" u fleksibilnom konceptu europskih regija, a treći se ograničavaju na zahtjeve za preraspodjelom resursa i teže većoj ekonomskoj samostalnosti od centra.

Problemi međutim nastaju kada se pojam etniciteta pokuša operacionalizirati u istraživanju etničke osnove regionalne mobilizacije. Tada se poseže za pojedinim obilježjima etničkih grupa kao što su: jezik, religija, običaji, povijest, teritorijalnost, zajedničko podrijetlo i sl. Često se događa da se upravo ovi elementi konstruiraju u samom procesu mobilizacije. Ponekad se nastoje "probuditi" već zaboravljeni običaji, a povijesne činjenice se prilagođavaju aktualnim potrebama. Najčešće tek analiza mobilizacijskih procesa u periferiji treba odgovoriti na pitanje o postojanju zasebnih etničkih obilježja, a ne obratno. Zbog toga M. Keating smatra da je bolje upotrebljavati jednostavno pojam "identitet", jer "osjećaj kolektivnog identiteta može se razviti tamo gdje grupe ljudi dijele kulturne, jezične ili religijske karakteristike, ili ukoliko su zajednički ekonomski interesi koncentrirani na određenom teritoriju" (Keating, 1988:16). Korijeni regionalne identifikacije mogu se pronaći i u prošlosti i u suvremenosti. Tako u uvjetima demokratskog razvoja i participativne političke kulture na iskazivanje regionalnog identiteta može utjecati i sama državna vlast decentralizacijom upravljanja i legaliziranjem regionalne autonomije. U takvim uvjetima regionalni identitet može imati naglašene institucionalne, a ne etničke osnove.

Postojanje regionalnih identiteta u nekom od navedenih oblika još uvijek ne znači da je mobilizacija periferije nužna. Prema Rokkanu i Urwinu, do mobilizacije na periferiji dolazi ukoliko su prisutne dvije osnovne pretpostavke: prvo, ukoliko postoje uvjeti za nastanak posebnog grupnog identiteta; drugo, ukoliko dolazi do promjena koje mijenjaju društvenu situaciju grupe na periferiji (Rok-

kan & Urwin, 1983:124). Tako npr. etnički identiteti mogu dugo vremena biti "uspavani". Do mobilizacije periferije dolazi tek zbog politizacije regionalnih identiteta (kulturnih, povijesnih, institucionalnih). Proces politizacije periferije zamršen je proces koji ovisi o konkretnim okolnostima u određenom društvu i može imati različite političke i ideološke konotacije. D. L. Seiler (1989) govori o tri tipa "reakcije" periferije na integrativne društvene procese. *Legitimistička* reakcija je u osnovi reakcionarna i restauratorska. Procesi nacionalne integracije i društvenih promjena u svijesti stanovnika periferije doživljavaju se kao gubitak vlastitih jezičnih, pravno-administrativnih, simboličkih, a ponekad i religijskih privilegija i zamjena novim uniformnim sustavima normi, vjerovanja i vrijednosti. Drugi oblik jest *populistički nacionalizam* koji predstavlja mješavinu progresivnih i konzervativnih elemenata. Mobilizacija periferije u ovom se slučaju odvija u istom ideološkom sučelju koje je centar nametnuo u pokušaju njezine integracije. Radi se o pokušajima da se lokalno društvo uzdigne na razinu nacije. Populistička mobilizacija periferije poput "ogledala centru vraća obrnutu sliku nacionalizma" i uvijek uključuje san o zasebnoj državi. Treći oblik mobilizacije jest *regionalizam*, čije stajalište Seiler naziva postnacionalističkim. Regionalisti su zastupnici krajnje decentralizacije u okviru europske ili čak svjetske integracije. Istodobno su protivnici nacionalne države. Ovaj oblik mobilizacije periferije javlja se, po Seilerovu mišljenju, u dvije ideološke varijante: prva je federalističko-regionalna, a ozbiljenje ima u europskim pokretima koji zastupaju ideju Europe regija; druga je radikalnija, pod utjecajem je oslobodilačkih pokreta u Trećem svijetu i predstavlja neo- (ponekad i pseudo-) marksističke varijante populističkog nacionalizma (Seiler, 1989:203). Izrazito etničku osnovu ima tek prvi od razmatranih oblika, drugi ima prijelazni karakter, a treći oblik mobilizacije ima naglašeno lijevi ideološki predznak i ne mora imati etničku osnovu.

Analiza odnosa modernizacijskih procesa i oblika teritorijalne pripadnosti ukazuje na slojevitost ovih odnosa. Proturječnosti koje presijecaju moderno društvo u njegovoj suvremenosti brojne su i ne mogu se svesti na djelovanje pojedinih "čistih" čimbenika društvenog razvoja. U tom pogledu se i etnički i teritorijalni elementi pojavljuju kao korelati koje u brojnim slučajevima nije moguće promatrati odvojeno.

DIMENZIJE REGIONALNE PRIPADNOSTI – PRIMJER ISTRE

Regionalnu pripadnost shvaćamo kao poseban oblik teritorijalne pripadnosti, odnosno kao socijalnu pripadnost koju određuje teritorijalna dimenzija. Regionalna pripadnost počiva na osjećaju pripadnosti društvenoj zajednici zasnovanoj na subnacionalnom dijelu teritorija. Tako shvaćenu regionalnu pripadnost ne određuje u prvom redu "prirodni prostor" (zemljopisna obilježja), već "kulturni prostor" (Gross, 1978), koji nastaje simboličkom "preradom" prirodne teritorijalnosti (vrijednosti, tradicija, povijest, jezik odnosno dijalekt itd.). Kao iz-

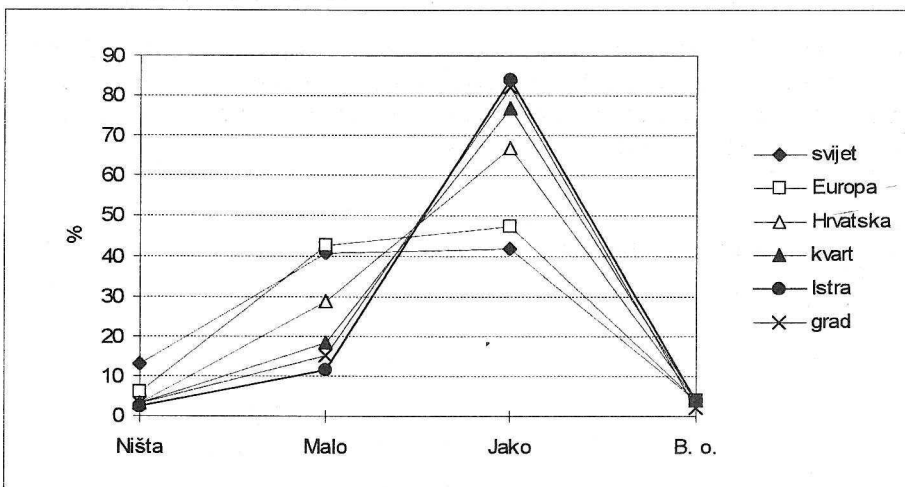
razito kulturna pojava, regionalna pripadnost je, kao i kultura, multidimenzionalna. Njezine različite dimenzije, kao što su teritorijalna, gospodarska, kulturna, u užem smislu i politička, izražavaju socijalnu vezanost pojedinca za "kulturnu regiju". U odnosu na druge razine identifikacije regionalna pripadnost zauzima srednji položaj (ispod nacionalne, ali iznad lokalne razine). Može se shvatiti kao subnacionalni i subetnički oblik pripadnosti, iako su moguće i situacije poklapanja etničke i regionalne pripadnosti.

Empirijsko istraživanje koje smo proveli na području Istre i Rijeke⁵ čini se da potvrđuje navedene globalne procese, pa u nastavku ovog rada navodimo neke osnovne pokazatelje za poduzorak Istre. U istraživanju smo nastojali zahvatiti tri bitne dimenzije regionalne pripadnosti: a) vezanost za područje življenja; b) kulturnu dimenziju; c) političku dimenziju. Pored toga, u ovaj prikaz rezultata istraživanja uključili smo i dionicu o percepciji regionalizma u naših ispitanika.

a) Vezanost za područje življenja

Središnji problem teritorijalne dimenzije socijalne pripadnosti jest vezanost ljudi za područje njihova življenja. Ovu dimenziju ispitali smo kroz skalu koja je uključivala šest razina vezanosti: a) kvart; b) grad; c) Istra; d) Hrvatska; e) Europa; f) svijet. Osnovne distribucije odgovora prikazane su na slici 1.

Slika 1
Vezanost za područja življenja

5

Istraživanje je provedeno u sklopu projekta "Etnicitet i obrasci kulturnog ponašanja na istarsko-kvarnerskom području", a anketno ispitivanje je izvršeno u dva navrata (1993. i 1995. godine). Rezultati istraživanja koje prezentiramo u ovom radu dobiveni su 1995. g., kada je anketiran 531 ispitanik iz hrvatskog dijela Istre.

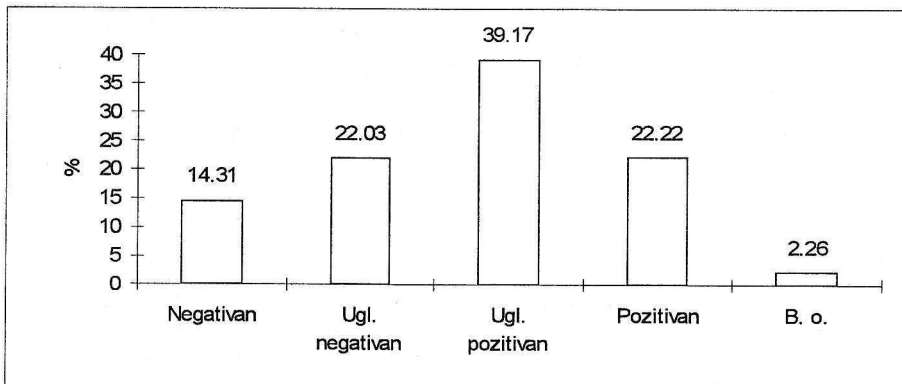
Grafički prikaz distribucije zorno prikazuje da se problem teritorijalne vezanosti može zapravo razmatrati na dvije osnovne razine. Prvu razinu čine četiri elementa: a) vezanost za kvart; b) vezanost za grad-mjesto; c) vezanost za Istru; d) vezanost za Hrvatsku. Drugu razinu teritorijalne pripadnosti čine vezanost za europski prostor i vezanost za svijet. Između ove dvije razine postoji izrazita crta razdvajanja. Prva razina je dominantna, na osnovi čega se može zaključiti kako prevladavaju lokalni i nacionalni oblici. Za analizu teritorijalne pripadnosti najvažnija je struktura ove razine.

Najsnažnija vezanost s teritorijem iskazana je u slučaju Istre. Gotovo 84% ispitanika odgovara da su "jako" vezani za Istru. Samo 1,13% odgovara da nije ni malo vezano, a 12% je "malo" vezano. Vezanost ispitanika za područja življenja vrlo blago opada prema užim područjima, kao što su grad-mjesto i kvart. Kada se radi o širim prostorima kao što je država, teritorijalna dimenzija je nešto slabije izražena, ali još uvijek ima dosta visoke frekvencije. Osjećaj izrazite teritorijalne pripadnosti na naddržavnoj razini prisutan je kod mnogo manjeg broja ispitanika.

Ovi podaci ukazuju na zaključak kako u slučaju Istre teritorijalna dimenzija regionalne pripadnosti ima veliko značenje. Međutim, pojam teritorijalnosti treba promatrati u kontekstu jednog drugog podatka, koji smo spomenuli ranije. Radi se o značaju varijable "zavičaj" za regionalnu pripadnost. Ova kategorija je usko povezana s teritorijalnom dimenzijom, ali ona uključuje na društveni način "prerađenu" prostornu dimenziju. Teritorijalnost se ovdje ne pojavljuje kao puki zemljopisni pojam, već kao kategorija puna značenja stvorenih u procesima društvene interakcije što se odvija u određenim prostornim okvirima.

Kao jedan od indikatora vezanosti ljudi uz prostor življenja koristili smo i pitanje o stavovima prema napuštanju zavičaja radi razloga kao što su: posao, bolji uvjeti života, obiteljski razlozi i sl. Odgovori ispitanika za cjeloviti uzorak prikazani su u sljedećoj slici:

Slika 2
Stav prema napuštanju zavičaja

Većina ispitanika nema u načelu ništa protiv napuštanja zavičaja ukoliko to omogućava kvalitetniji način življenja. Možemo pretpostaviti da su takvi stavovi posljedica modernizacije i modernog načina života, pri čemu se vezanost uz teritorij ne shvaća na primordijalni način kao prirodna veza čovjeka i područja života. Ipak, nešto više od trećine ispitanika (36,34%) ima negativan stav prema napuštanju užeg zavičaja bez obzira na razloge, te ovu grupu možemo shvatiti posebno vezanom za regionalni prostor.

Znatno jasnije odgovore dobili smo na konkretnije postavljeno pitanje o iseljavanju iz Istre. Pitanje je glasilo: "Da li biste Vi trajno napustili područje Istre radi slijedećih razloga: a) brak i obitelj; b) posao i karijera; c) zbog političkih razloga; d) zbog zdravstvenih razloga". Nakon osnovne obrade podataka dobili smo sljedeću raspodjelu frekvencija:

Tablica 1
Razlozi napuštanja Istre

Razlozi napuštanja	Da	Ne zna	Ne	Bez odgovora
Brak	28,44	27,12	42,37	2,07
Posao-karijera	25,61	29,94	42,18	2,26
Politika	8,47	28,63	60,26	2,64
Zdravlje	46,14	26,37	25,99	1,51

Najveći broj anketiranih (oko 46%) bio bi spreman trajno napustiti Istru samo zbog zdravstvenih razloga. Drugi razlozi su znatno manje zastupljeni. Zbog posla-karijere iselila bi se tek četvrtina ispitanika, a sličan postotak čine i oni koji bi otišli radi braka i obiteljskih razloga (28,44%). Na posljednjem mjestu su politički razlozi. Zbog politike bi trajno napustilo Istru tek 8,47% anketiranih, a 60% izjavljuje da to ne bi učinilo. Broj neodlučnih u sva je četiri pitanja sličan i iznosi nešto više od četvrtine uzorka.

Kad je riječ o odnosu razina teritorijalne vezanosti i socijalnih obilježja ispitanika, jedino obilježje koje utječe (iako slabo) na raspodjelu odgovora u tom smislu jest mjesto rođenja ($C=0,247$). Nešto slabija vezanost za Istru je zabilježena u ljudi koji su rođeni izvan ovog područja, u odnosu na rođene u Istri. Ispitanici rođeni u Hrvatskoj, ali izvan Istre, najčešće navode nacionalnu razinu kao onu koja ih najviše veže. Kad je u pitanju trajno napuštanje istarskog prostora, na temelju dobivenih podataka mogli bismo izdvojiti skupinu od približno 40% ispitanika koji su iskazali najnegativnije stavove o iseljavanju sa istarskog područja. Jedino u slučaju zdravstvenih razloga situacija je nešto drukčija. Na stavove o napuštanju Istre donekle utječe dob ispitanika, tako da možemo tvrditi kako su mlađi ispitanici nešto slabije vezani za teritorij od starijih dobnih skupina. Druga dva obilježja koja su iskazala povezanost s pojedinim elementima teritorijalne vezanosti jesu školska sprema i zanimanje. Ove dvije varijable imaju određeni utjecaj uglavnom na odlazak radi posla i profesionalne karijere.

b) Kulturna dimenzija

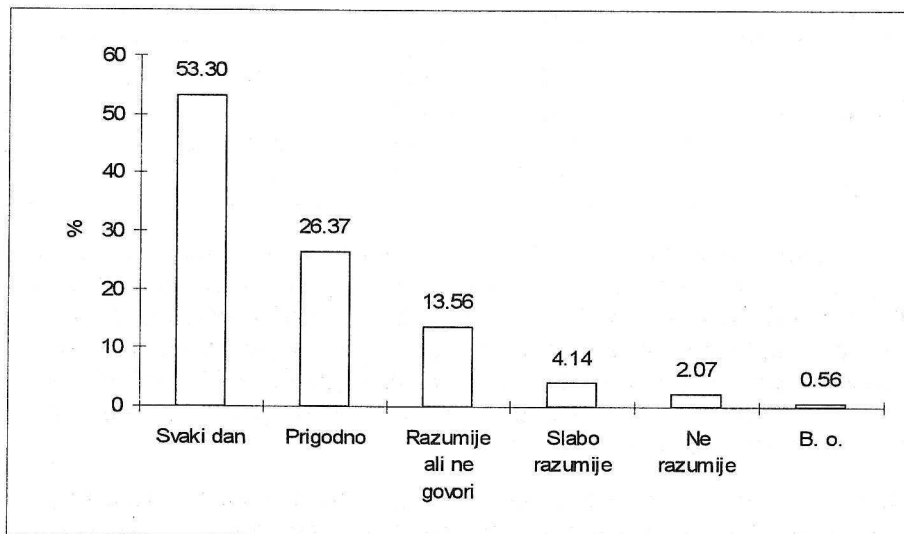
Kao što je već navedeno, kulturnu smo dimenziju operacionalizirali kroz dvije skupine pitanja: pitanja o uporabi jezika odnosno dijalekta i pitanja o izloženosti sredstvima masovnog komuniciranja. Prva grupa pitanja bila je usmjerena ponajprije na ispitivanje tradicionalnih oblika komuniciranja. Druga skupina pitanja bila je usmjerena na "moderna" sredstva komuniciranja.

Uporaba dijalekta

Sa stajališta problema regionalne pripadnosti posebno nas je zanimalo u kojoj mjeri je u svakodnevnom životu na istarskom području prisutna uporaba lokalnog dijalekta.

Slika 3

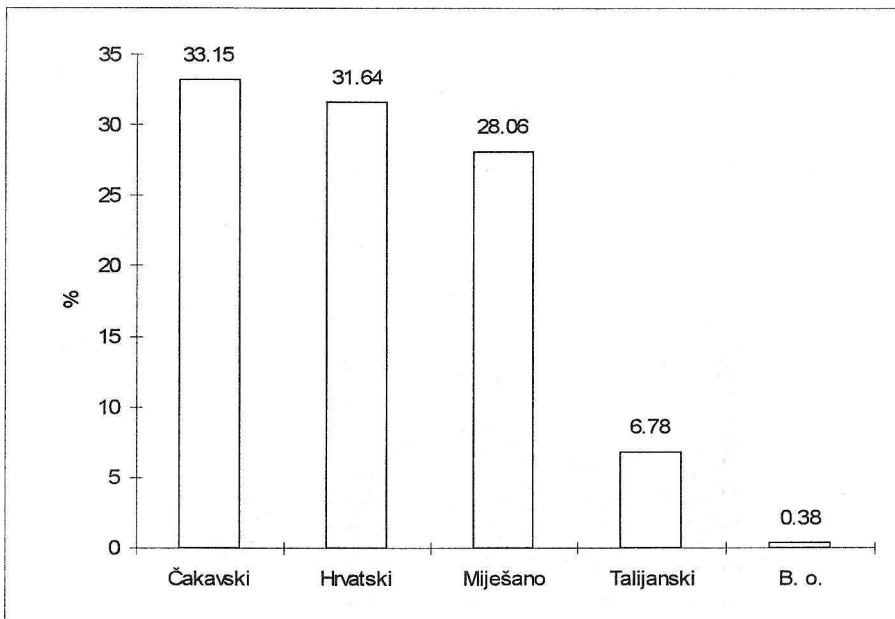
Uporaba dijalekta

Čakavskim dijalektom se svakodnevno služi nešto više od 50% ispitanika, a ukoliko tome pridodamo i četvrtinu svih anketiranih koji čakavski dijalekt povremeno koriste u komuniciranju, možemo tvrditi da se dijalektom stalno ili povremeno služi 80% ispitanika.

Uporaba jezika u obitelji

Drugo pitanje kojim smo ispitivali razinu kulturne integriranosti glasilo je: "Kako se najčešće govori u Vašoj obitelji?". Za istraživanje socijalne pripadnosti u modernim uvjetima posebnu važnost imaju procesi interakcije u obitelji. Posebno je to važno kad se radi o oblicima neslužbenog komuniciranja. Osnovni podaci o uporabi jezika u obiteljskoj interakciji prikazani su na slici 4.

Slika 4**Uporaba jezika u obitelji**

Na razini čitavog uzorka dominiraju tri jezična oblika: dijalektalni, hrvatski jezik i miješani oblik. Ova tri oblika prisutna su u vrlo sličnom opsegu u uzorku. Uporaba talijanskog jezika naravno znatno je manja i nešto je ispod udjela Talijana u uzorku.

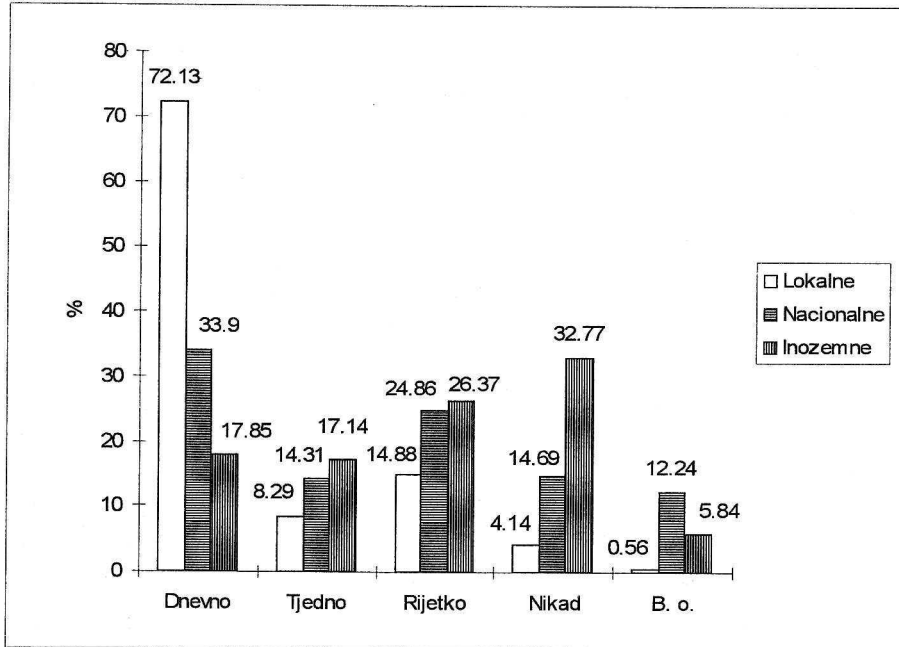
Varijabla "etnička samoidentifikacija" jedan je od najvažnijih korelata uporabe dijalekta ($C=0,394$). Najviši stupanj regionalne pripadnosti u odnosu na ovu dimenziju iskazuju regionalno opredijeljeni i Hrvati. Osim toga, važan korelat uporabe dijalektalnog govora je, kao što se moglo i očekivati, mjesto rođenja ($C=0,468$). Suprotno očekivanjima, svakodnevna komunikacija na čakavštini vrlo je slabo povezana s dobi ispitanika ($C=0,218$). Kad je riječ o komunikaciji unutar obitelji, nešto je češća uporaba dijalekta na selu nego u gradu ($C=0,261$).

Izloženost sredstvima masovnog komuniciranja

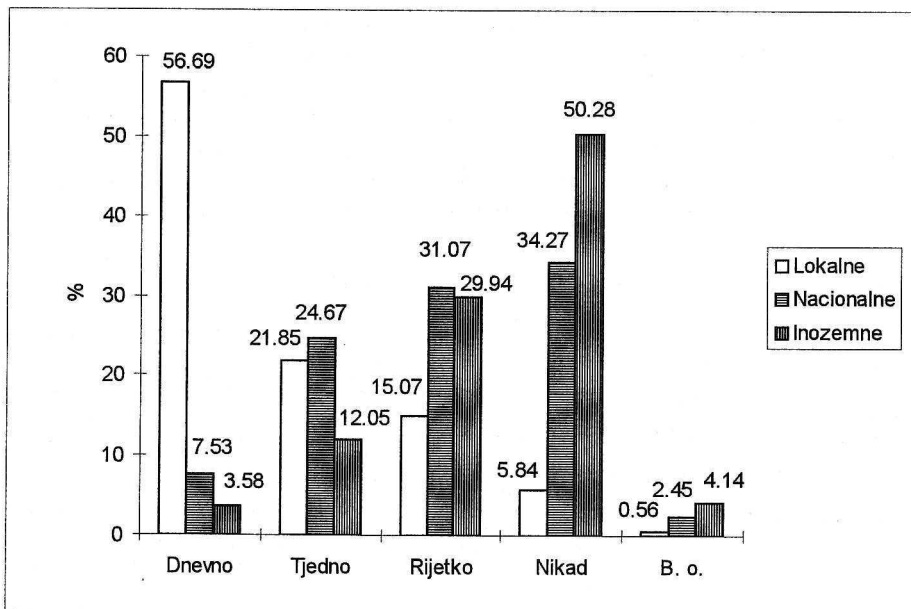
U sklopu istraživanja kulturne dimenzije teritorijalne pripadnosti važan indikator predstavlja "izloženost sredstvima masovnog komuniciranja". Pri tome smo krenuli od pretpostavke da izloženost sredstvima masovnog priopćavanja u modernim uvjetima predstavlja jedan od glavnih čimbenika modeliranja kulturne dimenzije društvenosti.

Pitanja su obuhvatila izloženost radiju i novinama. Kod radija i novina bile su prisutne tri razine teritorijalnosti: 1. lokalna; 2. nacionalna; 3. nadnacionalna (inozemne radiopostaje i novine).

Slika 5
Slušanost radiopostaja

Slika 6
Čitanje novina

Raspodjele odgovora ispitanika s područja Istre posve jasno upućuju na usmjerenost ispitanika na lokalne medije. Rezultati istraživanja uklapaju se u koncept "novog lokalizma" koji smo već spomenuli. Logično je pretpostaviti da će utjecaj lokalnih medija djelovati učvršćujuće na regionalnu pripadnost. Kad je riječ o ovoj varijabli, u istraživanju se iskazala slaba povezanost jedino s dobnom strukturom ($C=0,234$), tako da je glede ostalih obilježja uzorak razmjerno homogen. Izloženost lokalnim medijima slična je kod svih kategorija ispitanika i razmjerno je visoka. Nešto je kompleksnija situacija kod inozemnih medija. Utvrđena je povezanost s "etničkom samoidentifikacijom" ($C=0,308$) i materinjskim jezikom. U tom su pogledu najviše inozemnim medijima izloženi Talijani, a najmanje Hrvati.

c) Politička dimenzija

Politička dimenzija posebno dobiva na važnosti u vrijeme društvenih promjena, kada se na političkom tržištu nalaze različite političke opcije. U takvim dinamičnim razdobljima društvenog razvoja procesi socijalne integracije i socijalne pripadnosti mogu poprimiti proturječan karakter, a to dolazi posebno do izražaja u napetostima između regionalne i nacionalne razine socijalne integracije.

U ispitivanju političke dimenzije koristili smo tri grupe pitanja. Prvo, pomoću skale tipa semantičkog diferencijala ispitivali smo političko samoodređenje ispitanika s obzirom na lijevo odnosno desno usmjerenje. Drugi tip pitanja uključivao je stavove ispitanika prema pojedinim strankama. Treća grupa pitanja odnosila se na nekoliko ključnih točaka iz političkog programa regionalne stranke u Istri (IDS-a).

Samosvrstavanje na skali političkog usmjerenja prikazuje tablica 2.

Tablica 2
Politička usmjerenja

	Ljevica					Centar					Desnica				
	5	4	3	2	1	0	1	2	3	4	5				
f	11	10	44	41	31	251	29	13	6	3	0				
%	2,07	1,88	8,29	7,72	5,84	47,27	5,46	2,45	1,13	0,56	0,00				

Lijevo usmjerenje je ne samo prisutnije već je i radikalnije izraženo. Najveći broj "desničara" svrstao se na prvu poziciju do političkog centra, a svaki daljnji stupanj znači dvostruko manju frekvenciju. Kod "ljevičara" frekvencije rastu od prve do treće pozicije od centra, a zatim dolazi do naglog opadanja.

Političko samosvrstavanje na navedenoj skali govori o općim usmjerenjima ispitanika, ali ne pruža neposredni uvid u političku dimenziju regionalne pripadnosti. Bolji uvid u to daju podaci o stavovima spram pojedinih stranaka.

Tablica 3
Stavovi spram političkih stranaka

	--	-	0	+	++	B.O.	Sr.vrijed.	Std.Dev.
ASH	3,39	11,49	59,70	7,91	0,56	16,95	2,89	0,642360
HDZ	14,69	21,66	39,17	11,30	2,45	10,73	2,61	0,993420
HND	2,64	7,53	61,39	10,92	1,32	16,20	3,01	0,640179
HNS	1,32	10,36	60,83	10,92	1,13	15,44	3,00	0,606876
HSLŠ	1,88	6,21	48,59	25,05	4,14	14,13	3,27	0,756337
HSP	12,99	19,96	46,15	5,27	0,56	15,07	2,53	0,848813
HSS	2,26	6,03	57,44	18,64	1,88	13,75	3,14	0,678417
IDS	3,58	7,34	33,52	33,52	12,06	9,98	3,48	0,959659
SDP	2,82	12,24	54,80	15,07	0,94	14,13	2,99	0,703125

-- potpuno negativan; - negativan; 0 niti negativan niti pozitivan; + pozitivan; ++ potpuno pozitivan

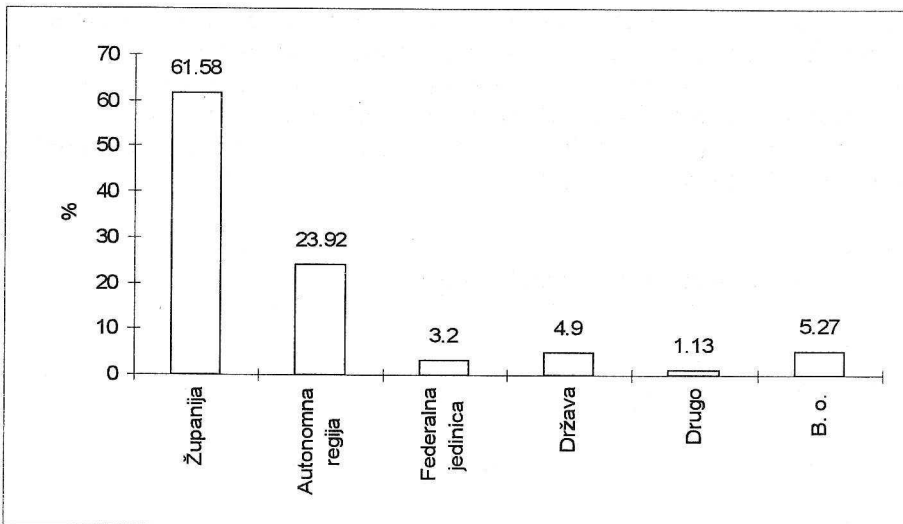
Iz gornje se tablice može vidjeti da su najpozitivniji stavovi prisutni spram regionalne stranke (IDS). 45,58% ispitanika ima pozitivne stavove prema IDS-u. Oko 11% zauzima negativan stav, a trećina ispitanika nije izrazila svoj stav. Kod drugih političkih stranaka postotak onih "bez stava" mnogo je veći i u nekim slučajevima dostiže više od 60%. Kakvi se stavovi kriju u ovoj "tihoj masi", dosta je teško utvrditi, ali jedan od indikatora mogu biti i rezultati izbora. U svakom slučaju, izgleda da su stavove prema strankama najčešće zauzimali njihovi najotvoreniji pristaše odnosno protivnici. Glavni korelat ove varijable jest "etnička samoidentifikacija" ispitanika. Tako IDS ima glavno uporište među regionalno opredijeljenim ispitanicima ($C=0,288$), ali i među onima koji su se opredijelili kao Hrvati bilo je 43% simpatizera ove stranke.

Stavovi prema programskim ciljevima IDS-a

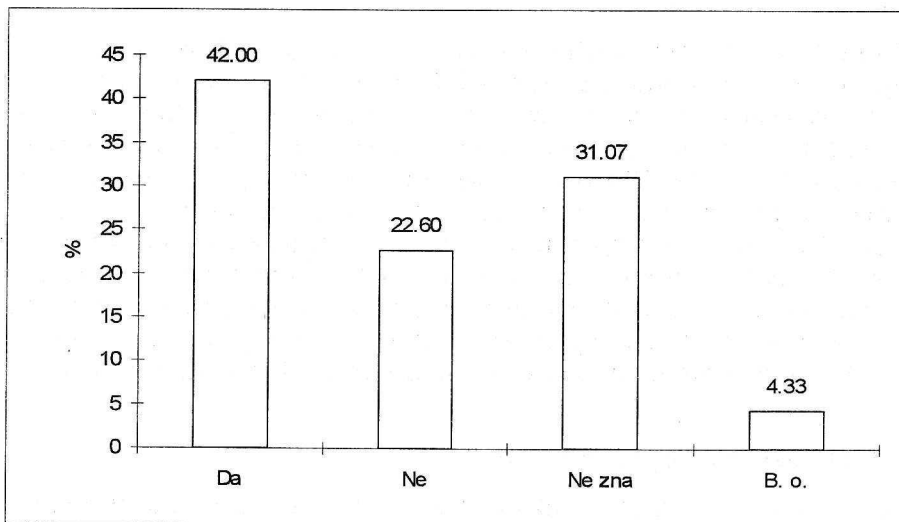
Nastojeći preciznije odrediti političku dimenziju regionalizma u Istri, ispitanicima smo postavili pitanja o tri ključne točke koje zastupa IDS: 1. mišljenje o političko-teritorijalnom ustrojstvu na ovom području; 2. stavovi anketiranih o konceptu Istre kao transgranične regije; 3. stavovi o ideji demilitarizacije Istre.

Prvo pitanje je glasilo: "Kakvo bi po Vašem mišljenju trebalo biti političko-teritorijalno ustrojstvo Istre?". Mogući odgovori bili su sljedeći: 1. županija u Hrvatskoj (kao dosad); 2. autonomna regija u Hrvatskoj; 3. federalna jedinica u Hrvatskoj; 4. zasebna država; 5. nešto drugo.

Osnovna distribucija jasno pokazuje da većina ispitanika misli kako ne bi trebalo mijenjati postojeće teritorijalno-političko ustrojstvo Istre. Gotovo 62% anketiranih smatra da Istra treba ostati županijom u okviru Hrvatske. Zahtjev za većom autonomijom podržava nešto manje od četvrtine ispitanika, dok su ostali odgovori ipak marginalno zastupljeni. Najradikalnijih, tj. onih koji izražavaju secesionističke težnje, nešto je manje od 5%.

Slika 7**Kakvo bi trebalo biti političko-teritorijalno ustrojstvo Istre?**

Drugo pitanje kojim smo ispitivali potporu regionalističkom političkom programu glasilo je: "Da li podržavate ideju transgranične regije Istre?". Ovo je također jedna od bitnih točaka političkog programa IDS-a.

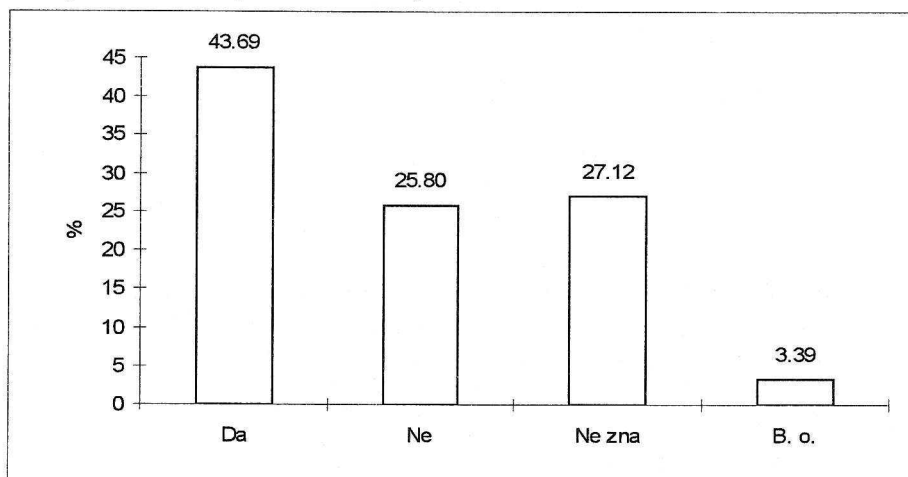
Slika 8**Da li podržavate ideju transgranične regije Istre?**

Odgovori ispitanika pokazuju da 42% podržava ovaj programski cilj, nešto manje od trećine "ne zna", a nešto više od petine anketiranih ne podržava takve ideje.

Treći bitan programski cilj IDS-a jest ideja o demilitarizaciji Istre. Ideja koja je, s obzirom na opću situaciju u kojoj je formulirana, izazvala vrlo kontroverzne reakcije. Distribucija u pogledu zahtjeva za demilitarizacijom Istre gotovo je istovjetna prethodno razmotrenoj raspodjeli odgovora. Imamo li na umu posljednja dva pitanja, čini nam se utemeljenom tvrdnja da regionalističko usmjerenje politički podržava barem 40% ispitanika, dok je istodobno marginalan postotak onih koji zastupaju radikalna rješenja (kao što je secesija). Raspodjela odgovora prikazana je na slici 9.

Slika 9

Da li podržavate ideju demilitarizacije Istre?

Čini se da je potpora koju uživa regionalna stranka u Istri ipak manje homogena nego što to izgleda na prvi pogled. Precizniji odgovor na ovo pitanje moglo bi dati samo posebno istraživanje o strukturi motivacije biračkog tijela u Istri, čime se ovom prilikom nismo posebno bavili. Najizrazitiji korelati političke potpore IDS-u jesu "etnička samoidentifikacija" i mjesto rođenja. U tom pogledu najveću potporu programskim ciljevima IDS-a daju regionalno opredijeljeni i Talijani. Isto tako, veću potporu ova stranka ima u ispitanika koji su rođeni u Istri. Analiza ovih odnosa pokazuje da su podjele najizrazitije upravo u političkoj dimenziji regionalne pripadnosti. Osim toga, u ovoj dimenziji najviše dolaze do izražaja određeni primordijalni aspekti veza kao što npr. podrijetlo (mjesto rođenja) i socijalna zatvorenost zasnovana na osjećaju teritorijalne vezanosti.

d) Percepcija regionalizma

Prethodno razmotrena pitanja ukazuju na različite dimenzije regionalne pripadnosti i neka strukturalna obilježja ove pojave na istraživanom području. U tom kontekstu nezaobilazno je pitanje kako sami ispitanici shvaćaju pojam regije. Upitnik je sadržavao više pitanja koja su se odnosila na ovaj problem.

Poimanje regije

Predodžbe o regionalnoj pripadnosti nastojali smo ispitati putem niza tvrdnji koje su sadržavale različita poimanja regije. U tablici 4 prikazani su odgovori ispitanika tako da su tvrdnje poredane s obzirom na srednje vrijednosti.

Tablica 4
Poimanje regije

TVRDNJE	--	-	0	+	++	B.o.	Sr. vr.	St. dev.
1. Vežan sam za regiju u kojoj žirim.	1,32	7,53	8,66	44,44	33,52	4,52	4,061	0,9379
2. Regije u Hrvatskoj se prepoznaju po kulturnim obilježjima, tradiciji i ekonomskim interesima.	1,88	7,16	14,12	57,82	14,69	4,33	3,797	0,8590
3. Regije su zasebne ekonomske, kulturne i političke cjeline unutar države Hrvatske.	4,14	19,21	30,51	31,83	9,42	4,90	3,243	1,0245
4. Regije u Hrvatskoj imaju određene granice.	6,03	18,83	30,89	30,70	9,23	4,33	3,190	1,0589
5. Samo na teritoriju vlastite regije osjećam se sigurno i zaštićeno.	11,49	26,74	15,82	30,32	12,43	3,20	3,056	1,2561
6. Regionalne različitosti u Hrvatskoj nisu važne.	9,60	32,20	21,47	23,54	8,10	5,08	2,877	1,1493
7. Stanovnici regije gledaju samo svoje interese.	12,43	35,22	18,08	23,54	6,21	4,52	2,747	1,1556
8. Svaka regija bi trebala imati svoj službeni regionalni jezik.	19,77	36,35	18,83	16,57	4,52	3,95	2,476	1,1363
9. Sve što se događa izvan moje regije podjednako mi je nevažno.	21,28	44,26	16,20	10,36	3,77	4,14	2,280	1,0488

Po stupnju slaganja posebno se ističu prve dvije tvrdnje. Prva tvrdnja smjera na pitanje *koliki* je postotak anketiranih koji se osjećaju vezani za regiju u kojoj žive. S ovom tvrdnjom slaže se oko 78% ispitanika. Zbirni odgovor na pitanje *kako* većina ispitanika percipira regiju daje podatak da se s drugom tvrdnjom slaže tek nešto manje od tri četvrtine uzorka (72,51%). To znači da većina ispitanika prihvaća određenje regionalne pripadnosti u kojem dominiraju kulturni i gospodarski elementi.

Radikalnija određenja regionalizma, poput onih koja sadrže političke elemente, prihvaća mnogo manji postotak ispitanika. Tako se s tvrdnjom 3. slaže ukupno 41,25% anketiranih. Tvrdnje ovog tipa zauzimaju sredinu tablice, dok je najmanji postotak slaganja s tvrdnjama u kojima je prisutan negativan stav spram regionalizma (tvrdnje 6,7,9).

Razmotrene raspodjele odgovora pokazuju da nema osnove za tvrdnju o proširenosti radikalnih shvaćanja regionalizma na području Istre. Na "umjerenost" shvaćanje regionalne pripadnosti upućuju poimanja regije koja su najprih-

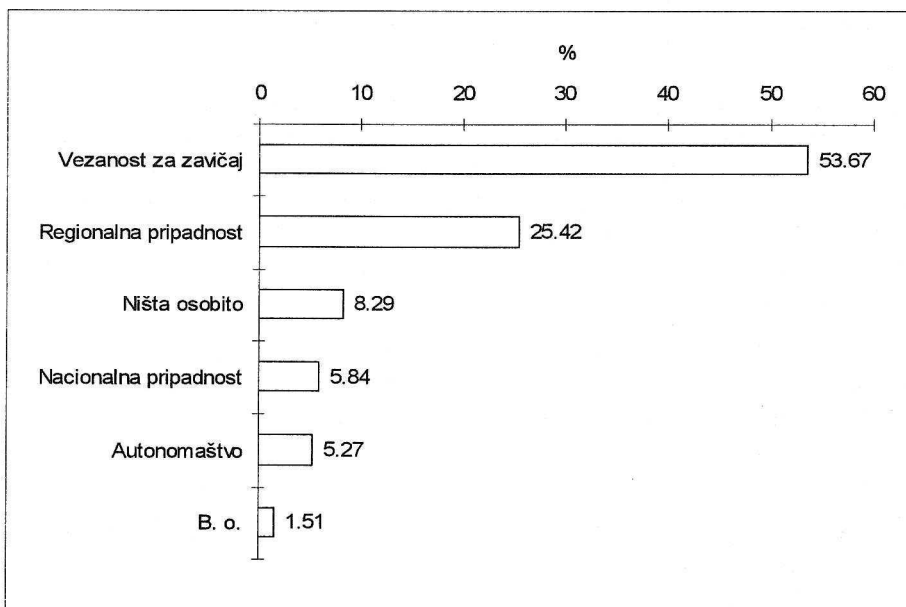
vatljivija ispitanicima. Uvjerljivo najprihvatljivije je "kulturološko" i "ekonomističko" shvaćanje regije, dok je uvođenje "političkih" elemenata u tvrdnje o tome što je regija imalo za posljedicu manji postotak slaganja anketiranih. Najmanje se ispitanici slažu s tvrdnjama u kojima se sugeriraju čvrsta razgraničenja među regijama u Hrvatskoj, ali i s onim tvrdnjama koje izražavaju negativan stav spram regionalnih specifičnosti.

Istrijanstvo

Većina ispitanika koje smo svrstali u kategoriju regionalno opredijeljenih (takvih je u uzorku bilo 17,89%), na pitanje o nacionalnoj pripadnosti odredila se kao "Istrijani". Slično se dogodilo i kod pitanja o materinjskom jeziku. Ne ulazeći ovdje u jezične rasprave o tom pojmu, u kontekstu istraživanja regionalne pripadnosti mora se postaviti pitanje o značenju koje ima kategorija "istrijanstva" za socijalnu identifikaciju na području Istre. Ispitanicima smo postavili neposredno pitanje: "Što za Vas znači *istrijanstvo*?".

Iz raspodjele odgovora koja je prikazana na slici 10, vidljivo je da najveći postotak anketiranih shvaća "istrijanstvo" politički neutralno – kao osjećaj veza-nosti za uži zavičaj. Svaki četvrti ispitanik ovaj pojam shvaća kao osjećaj regionalne pripadnosti. Otprilike svaki deseti ispitanik ima radikalni stav prema kategoriji "istrijanstva", s time da je gotovo jednak broj onih koji "istrijanstvo" shvaćaju kao nacionalnu pripadnost i autonomaštvo.

Slika 10
Što za Vas znači "istrijanstvo"?

U uzorku nismo zamijetili statistički značajne razlike s obzirom na većinu ispitivanih socijalnih obilježja ispitanika. Jedina nezavisna varijabla koja je iskazala slabu povezanost ($C=0,223$) s poimanjem "istrijanstva" jest mjesto rođenja, pa se može ustvrditi da u tom pogledu ne postoje značajnije razlike među pojedinim kategorijama ispitanika.

ZAKLJUČAK

Istraživanje regionalizma u Istri potvrđuje kompleksnost ove pojave i ukazuje na problematičnost dileme o (pred)modernosti ovog oblika teritorijalne pripadnosti. Na temelju provedenog istraživanja smatramo da je razložno pretpostaviti kako je regionalizam u Istri moderna pojava. On se iskazuje u uvjetima razmjerno visokog stupnja gospodarskog i kulturnog razvoja. Politički uvjeti u kojima dolazi do regionalne mobilizacije u Istri bremeniti su proturječijima, ali je sasvim izvjesno da je ulogu "katalizatora" odigralo uvođenje višestranačkog sustava u Hrvatskoj. Tek na toj osnovi postala je mogućom legitimna politička mobilizacija ove razmjerno razvijene periferije. Ovi aspekti "modernosti" ne znače međutim da su tradicionalni obrasci ponašanja izgubili važnost. Varijabla "mjesto rođenja" predstavlja jedan od glavnih korelata regionalne identifikacije. S druge strane, istraživanje je ukazalo i na povezanost etničke i regionalne identifikacije. I u jednom i u drugom slučaju riječ je o obilježjima koja sadrže izrazit primordijalni naboj.

LITERATURA

- Arnason, P. J. (1990), *Nationalism, Globalization and Modernity*. U: Featherstone M. (ed), *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*, London, Sage Publications.
- Berger, S. (1977), *Bretons and Jacobins: Reflections on French Regional Ethnicity*. U: Esman M. J. (ed) *Ethnic Conflict in the Western World*, Ithaca, Cornell U. P.
- Connor, Walker (1977), *Ethnonationalism in the First World: The Present in Historical Perspective*. U: Esman M. J. (ed) *Ethnic Conflict in the Western World*, Ithaca, Cornell U. P.
- Deutsch, W. K. (1966) *Nationalism and Social Communication*, Cambridge: M.I.T. Press.
- Duchacek I. (1986). *The Territorial Dimension of Politics. Within, Among, and Across Nations*, Boulder, Westview Press Inc.
- Esman J. M. (1977), *Perspectives on Ethnic Conflict in Industrialized Societies*. U: Esman J. M. (ed) *Ethnic Conflict in the Western World*, Ithaca: Cornell U. P.
- Featherstone M. (1990), *Global Culture, Nationalism, Globalization and Modernity* London, Sage Publications.
- Gerdes, D. (1995), *Regionalizam*. U: (ur) Milardović A. *Regionalizam kao europski izazov*. Osijek, Pan liber.
- Gross, F. (1978), *Ethnics in a Borderland: An Inquiry into the Nature of Ethnicity and Reduction of Ethnic Tensions in a One-Time Genocide Area*, Westport, Greenwood Press.
- Hechter, M.; Levi, M. (1979), *The comparative analysis of ethnoregional movements*, *Ethnic and Racial Studies* Vol 2, No. 3.

- Horowitz L. D. (1985), *Ethnic Groups in Conflict*, Berkeley, University of California Press.
- Hueglin, O. T. (1989), Better Small and Beautiful than Big and Ugly? Regionalism, Capitalism and the Postindustrial State, *International Political Science Review* Vol. 10, No.3.
- Keating, M. (1988), *State and Regional Nationalism*, New York, Harvester-Wheatsheaf .
- Kellner D. (1992), Popular culture and construction of postmodern identities. U: Lash S., Friedman J. *Modernity and Identity*, Cambridge USA, Blackwell.
- Larochelle G. (1992), Interdependence, Globalization and Fragmentation. U: Mlynar Z. (ed) *Globalization and Territorial Identities*, England, Avebury.
- Loughlin, J. (1993), *Nation, State and Region in Western Europe*. Referat na skupu Peripheral Regions and European Integration. Quinns University Belfast, 23. i 24. ožujka 1993.
- Melucci A.; Diani M. (1983), *Nazioni senza stato. I movimenti etnico nazionali in Occidente*, Torino, Loescher.
- Mumford, L. (1988), *Grad u historiji*, Zagreb, Naprijed.
- Poche B. (1992), Identification as a process: Territories as an organizational or a symbolic area. U: Mlynar Z. (ed) *Globalization and Territorial Identities*, England, Avebury.
- Rokkan S.; Urwin W. D. (1983), *Economy Territory Identity. Politics of West European Peripheries*, London, Sage
- Seiler, D. L. (1989). Peripheral Nationalism Between Pluralism and Monism, *International Political Science Review* Vol. 10, No. 3.
- Smith, D. A. (1986), *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford: Blackwell
- Smith, D. A. (1994), The problem of national identity: ancient, medieval and modern?, *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 17, No. 3.
- Strassoldo, R. (1983), La sociologia e le scienze del territorio. U: Scivoletto A. (ed.) *Sociologia del territorio*, Milano, Franco Angeli Editore.
- Strassoldo R.; Tessarin N. (1992), *Le radici del localismo. Indagine sociologica sull'appartenenza territoriale in Friuli*, Trento, Reverdito Edizioni.
- Sturm R. (1995). Regija. U: Milardović A. *Regionalizam kao europski izazov*, Osijek, Pan liber.
- Teune, H. (1992), Multiple group loyalties and the security of political communities. U: Mlynar Z. (ed) *Globalization and Territorial Identities*, England, Avebury
- Urwin, W. D. (1982), Conclusion: Perspectives on Conditions of Regional Protest and Accommodation. U: Rokkan S., Urwin D. W. (ed) *The Politics of Territorial Identity. Studies in European Regionalism*, London, Sage.
- Williams, H. C. (1982), Ethnic Regionalism in the Celtic Periphery: The Welsh Experience. U: De Marchi B., Boileau A. M. *Boundaries and Minorities in Western Europe*, Milano, Franco Angeli Editore.

MODERNIZATION PROCESSES AND FORMS OF TERRITORIAL AFFILIATION

Boris Banovac

Faculty of Pedagogy, Rijeka

In the first part of the paper the theoretical aspects of the relationship between modernization and territorial affiliation are discussed. The ever greater acceleration of modernization processes generated by technological development is erasing the ties between individuals and territory which is particularly manifested in the process of "globalization". Deterritorialization of social affiliation and identity enhances mobilizational processes on opposite bases. The affirmation of subnational – regional and local – identities is taking place in a new social, cultural and political environment, bringing about new forms of territorial affiliation. The second part of the paper presents the results of research of regional mobilization in Istria. The author's attention is focused on the basic dimensions of regional affiliation. The research results indicate greater territorial ties on a regional level, but this does not imply the spreading of radical forms of regionalism. As far as structural features of regionalism in Istria are concerned, the research indicates a layered and complex phenomenon, in which traditional and modern elements have intertwined and become inseparable.

MODERNISIERUNGSPROZESSE UND FORMEN TERRITORIALER ZUGEHÖRIGKEIT

Boris Banovac

Pädagogische Fakultät, Rijeka

Im ersten Teil des Aufsatzes werden die theoretischen Aspekte des Verhältnisses zwischen Modernisierungsprozessen und territorialer Zugehörigkeit untersucht. Die auf den technologischen Fortschritt zurückgehende Beschleunigung der Modernisierungsprozesse verwischt die Beziehung zwischen Individuum und Territorium, was im Prozess der "Globalisierung" ganz besonders deutlich zum Vorschein kommt. Die Deterritorialisierung gesellschaftlicher Zugehörigkeit und Identität setzt Mobilisierungsprozesse in Bewegung, die auf völlig gegensätzlichen Positionen beruhen. Im neuen sozialen, kulturellen und politischen Umfeld kommt es zur Durchsetzung subnationaler – regionaler und lokaler – Identitäten, was neue Formen territorialer Zugehörigkeit nach sich zieht. Der zweite Teil des Aufsatzes präsentiert die Ergebnisse einer Untersuchung über die regionale Mobilisierung in Istrien. Der Verfasser konzentriert seine Aufmerksamkeit auf die Grunddimensionen regionaler Zugehörigkeit. Die Untersuchungsergebnisse verweisen auf eine ausgeprägte Territorialzugehörigkeit auf regionaler Ebene, was jedoch nicht gleichzeitig auch eine Verbreitung radikaler Regionalismusformen bedeutet. Hinsichtlich der Strukturmerkmale des Regionalismus in Istrien verweist die Untersuchung auf die Vielschichtigkeit und Komplexität dieses Phänomens, in dem traditionelle und moderne Elemente untrennbar miteinander verflochten sind.